

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Albayrak Gazetesinin Kapatılması Üzerine Görüşler
Opinions on the Closure of Albayrak Newspaper

Cengiz ŞAVKILI

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

savkilicengiz46@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7083-7020

Ali AKYILDIZ

Öğretim Görevlisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü

akyildiza461@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-4593-8452

Öz: *Albayrak*, Millî Mücadele döneminde Erzurum'da yayın yapan önemli bir gazetedir. *Gazetenin* baş yazarı ve sorumlu müdürü Mithat Bey 21 Şubat 1921 tarihindeki "Emel ve Fikir Birliği" başlıklı makalesinden ötürü kovuşturmaya tabi tutulmuştur. Söz konusu kovuşturma ile *gazete* kapanmış ve bu durum bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Gazetenin kapatılmasına sebep olarak Halk Hükümeti kurma girişimi, İttihatçı etkisinde kalma ve komünizm fikri etkisinde yayın yapma iddiaları gösterilmiştir. Makalede bu iddialar ele alınarak değerlendirilmiştir. Makalenin amacı *Albayrak*'ın neden kapatıldığını ortaya koymaktır. *Albayrak*'ın kapatılmasının en önemli sebebinin komünist fikir etkisinde yayın yapması nedeniyle gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada arşiv kaynakları, gazeteler ve kaynak eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Albayrak, Bolşevizm, Millî Mücadele.

Abstract: *Albayrak* newspaper is one of the important newspapers published in Erzurum during the National Struggle. Mithat Bey, the lead author and responsible manager of *Albayrak*, was prosecuted for his article titled "Aim and Idea Union" on February 21, 1921. With the said investigation, *Albayrak* newspaper was closed. With the closure of the newspaper, some debates arose. The attempt to establish a People's Government, the influence of the Committee Union and Progress, and the allegations of publishing under the influence of the idea of communism were cited as the reason for the closure of the newspaper. In this article, these claims are evaluated. The aim of the article is to reveal why *Albayrak* was closed. It was concluded that the most important reason for *Albayrak*'s closure was due to its publication under the influence of communist ideas. The study used archival sources, newspapers, and source works.

Keywords: Albayrak, Bolshevism, National Struggle.

GİRİŞ

Albayrak gazetesi 1 Mart 1913 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Gazete İttihat Terakki Cemiyeti'nin Erzurum şubesi tarafından kurulmuştur. Söz konusu gazetenin etkinlik kazanması Muallim Süleyman Necati (Güneri) Bey'in *Albayrak*'ta görev alması ile artmıştır. Süleyman Bey, *Albayrak* isimli okulda muallimlik görevini de yerine getirmiştir. Erzurum'un Ruslar tarafından işgali üzerine gazete 1916'da kapanmıştır. Gazetenin ilk yayın dönemi ile ilgili eldeki nüsha sayısı oldukça sınırlıdır.

Geliş Tarihi: 25.06.2023

Kabul Tarihi: 05.07.2023

Yayın Tarihi: 31.08.2023

Atıf: Şavkılı, C. & Akyıldız, A. (2023). Albayrak gazetesinin kapatılması üzerine görüşler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 700-708. Doi: 10.33437/ksusbd.1319395.

Albayrak'ın tekrar yayın hayatına başlaması ise 5 Mart 1919 tarihinde gerçekleşmiştir (Kocabaşoğlu vd., 2019: 87; Öztoprak, 1981: 9). İkinci yayın dönemi olarak tanımlanabilecek bu süreç 5 Mart 1919 ile 21 Şubat 1921 tarihleri arasındadır. Söz konusu yayın döneminde 14 Şubat 1921'e kadar *Albayrak*'ın 132 sayısı mevcut olup, ilgili sayıları tıpkı basım olarak transkript edilmiştir (Arslan vd., 2012).

Albayrak gazetesinin yazar kadrosunu iki kardeş kanadı üstlenmiştir. Gazetenin sahibi Süleyman Necati Bey, sorumlu müdür ve başyazardır. Ancak kendisi Meclisi Mebusan'da Erzurum vekili seçilince bu görevi abisi Mithat Bey'e devretmiştir. *Albayrak*'ın diğer yazar kadrosunda ise Cevat ve Müştak Sıtkı (Dursunoğlu) kardeşler yer almıştır. Müştak Bey yazılarında Ala Geyik mahlasını kullanmıştır. Cevat Bey ise Almanya'da eğitim görmüş, Kars müfettişliğine atanınca gazete yönetimi Mithat ve Sıtkı beylerin eline kalmış olup sorumlu başyazar ve müdür görevlerini Mithat Bey yürütmüştür. *Albayrak*, yazılarıyla halkı Millî Mücadele'ye davet eden ve Anadolu'da işgalleri reddeden bir anlayışla yayın yapmıştır. Ancak süreç içerisinde mevcut siyasi ve askeri durumdaki belirsizliklerin de etkisiyle bazı siyasi akımlara maruz kalmıştır. Bu akımlardan en önemlilerinden biri 1920 yılı içerisinde Anadolu'da etkili olan Bolşevizm akımıdır. Gazetenin bu yönde yazıları gazetenin kapatılmasının en önemli iddialarından biri olmuştur. *Albayrak*'ın kapatılmasına neden olarak gösterilen diğer iddia ise Erzurum'da Halk Hükümeti kurma girişimine *Albayrak*'ın destek vermesidir.

Halk Hükümeti İddiası

Albayrak gazetesi 1921 yılının şubat ayında yayın hayatına son vermiştir. Kapanış süreci ve yaşanan olaylar araştırmacıların dikkatini çekmiş ve farklı yorumlara sebep de olmuştur. Konu hakkında en kapsamlı çalışmalarından biri Dursun Ali Akbulut'un "Albayrak Olayı: Millî Mücadele Başlarında Halk Hükümeti Kurma Girişimi" adlı çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada Mithat Bey'in Bolşevizm etkisinde kaldığının yanı sıra Halk Hükümeti kurmak hedefi ile *Albayrak*'ın hareket ettiği yönde yorumlar bulunmaktadır. (Akbulut, 2006:60/66). Bu iddialara kanıt olarak *Albayrak* gazetesinin 52. sayısı olan 14 Aralık 1919'da "Şarki Anadolu'da Hakiki Vaziyete Dair" köşe yazısında her vilayetin kendi kendini yönetmesi isteniyordu cümleleri kanıt olarak gösterilmiştir (Albayrak, 2019: 52) Söz konusu yazının Kürt Teavün Cemiyeti'nin faaliyetlerine karşı Anadolu halkının birliktelik duygusuyla yaşadığını göstermek amacıyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Metinde ayrıca iki cümle ile geçen şehirlerde yaşayan halkın yönetime katılması ve her şehrin kendi kendini yönetmeye başlaması huzur ve refahı getireceği vurgusu vardır. Söz konusu cümleden gazetenin, halk hükümet istediği kanaatine varmak yetersizdir. Zira *Albayrak*'ın takip eden nüshalarındaki köşe yazılarında bu tür yorumlara tesadüf edilememiştir.

Albayrak'ın kapanmasına dayanak olarak gösterilen Halk Hükümeti kurma idealine kanıt olarak Mithat Bey ve arkadaşlarının bu fikre destek vermesi gösterilmiştir. Bolşeviklerin Anadolu'ya komünist rejim ihracı için propagandacılar gönderdiği 1920 yılının temmuz ve ağustos aylarında Mithat Bey *Albayrak*'ta "halkçılık" başlığıyla makale yayınlamıştır. Aynı tarihlerde Erzurum mebusu ve Meclis İkinci Başkanı Celalettin Arif Bey, yine Erzurum mebusu olan Hüseyin Avni Bey ile 15 Ağustos 1920'de Meclis'ten dört ay izin alarak seçim bölgeleri olan Erzurum'a gitmişlerdir (Atatürk, 1989: 632). Bu ziyaretlerde vekiller Kazım [Karabekir] aleyhinde faaliyetlerde bulunup elde ettikleri bilgileri meclise taşıma gayreti içerisinde olmuşlardır. Nitekim Hüseyin Avni Bey Erzurum dönüşü mecliste yaptığı konuşmada Karabekir Paşa'yı komünist olmakla itham etmiştir. Bu iddialara karşılık Mustafa Kemal Paşa cevap vererek ithamların asılsız olduğunu dile getirmiştir (Okyar, 2017:12). Diğer Erzurum Vekili Celalettin Arif Bey ise Mithat Bey'in evinde misafir olarak kalmıştır. Kazım Karabekir Paşa Ermenistan üzerine yapacağı hareket esnasında bu yakınlaşmayı şöyle izah etmiştir: Karabekir Paşa'ya göre Celalettin Arif Bey'in Vilayeti Şarkiyye'de genel vali, Vekil Hüseyin Bey'in ise Erzurum valisi olmayı hedefleyerek Erzurumlu olmayan mülki ve askeri bürokratların bölgeden uzaklaştırılmak istendiğini belirtmiştir. Karabekir Paşa bu durumu "Erzurum Erzurumlularındır!" denilerek Ankara'dan ayrı vaziyet alınmak istendiği şeklinde izah etmiştir (Karabekir, 2022: 1030-1031). Bu durumu hükümet kurma girişimi olarak yorumlayan araştırmacılar vardır. Halk Hükümeti iddiası *Albayrak* yazarları ile Erzurum vekilleri Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Bey arasındaki ikili ilişkiler arasında gündem olduğu, Karabekir Paşa'nın ise bu fikre destek vermediği açıktır. (Akbulut, 2006:61; Çiftçi, 2017:124). Söz konusu Halk Hükümeti girişimine bir dayanakta 28 Eylül 1920'de Erzurum'dan, BMM Başkanlığı'na yazılan elli imzalı dilekçede gösterilmiştir. Ayrılkı hareket olarak yorumlanabilecek dilekçe için Karabekir Paşa, imza verenlerin kandırıldığını bazı kişilerin hiç haberi yokken imzalarının alındığını

ifade ederek dilekçede ordu ve meclise karşı kullanılan lisanın hakaret boyutunda olduğunu ifade etmiştir (Karabekir, 2022: 1031). Burada Halk Hükümeti kurmaktan ziyade yerelde bağımsız bir alan oluşturma, Ankara Hükümeti'nin üzerinde hareket etme gayreti söz konusudur. Bu hamlenin benzerinin Trabzon'da dile getirildiğini de belirtmek gerekir.

Erzurum'daki söylemin benzerini Trabzon dile getiren kişi kayıkçılar kahyası Yahya Kahya'dır. Yahya Kahya¹ Trabzon'daki İttihatçı ekibin önderlerindedir. Söz konusu süreçte İttihatçıların önemli isimleri Trabzon'da toplanmıştır. Zira İttihatçılar arasında Enver Paşa'nın Batum üzerinden yurda dahil olacağı beklentisi vardır. Bu doğrultuda Trabzon'a ulaşan Baha Sait, Küçük Talat gibi isimler Batum'a giderek Enver Paşa ile toplantı yapmıştır. TBMM Hükümeti ise şehirdeki hareketleri kontrol altına almak için Sami Sabit Karaman'ı şehre Vali Vekili ve Tümen Komutan olarak görevlendirmiştir. Yahya Kahya, Sami Sabit Karaman'a ziyaret ederek kendisine göz dağı vermek adına Ankara Hükümeti bize karışamaz "Trabzon Trabzonlularındır" ifadesini kullanmıştır (Karaman, 2002:33). Bu ifade ittihatçı bir söylemin yansımasından ziyade yerelde etkinliğini korumak isteyen iradenin tezahürüdür. Millî Mücadele döneminde Enver Paşa Sovyet Rusya'nın desteğini alarak bir harekât alanı oluşturmaya çalışırken aynı zamanda Anadolu'daki ittihatçı kadroyu bir arada tutma gayreti içerisinde olmuştur.

Enver Paşa Sovyet Rusya'nın ekonomik ya da siyasi desteğini almak adına İslami Bolşevizm fikrinin savunuculuğunu yapmıştır. Enver Paşa'nın bu siyasi hamlesi Rusları çok etkilemese de Anadolu'da etkinliği olan bir lider olarak göz ardı edilmemiştir. Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya rejim ihracı planı vardır. Ve bu planda etkinliği eline alan Mustafa Suphi'dir. Mustafa Suphi, Bakü'deki Doğu Halkları Kongresi'nde ve takip eden süreçte Enver Paşa ve taraftarlarını komünist örgütlenmeden uzaklaştıracak adımlar atmıştır. Bakü Doğu Halkları Kongresi'nden sonra da İttihatçılar Mustafa Suphi'ye ve komünizm fikrine sırt çevirmişlerdir.²Ankara Hükümeti bu gelişmelere karşı belli tedbirler almıştır. Sahilden yada karadan sınırı aşarak gelen komünist propagandacılar tutuklanıp yargılanmıştır. Ayrıca Eylül 1920'de TBMM'de Halkçılık programı kabul edilerek siyasi akımların meclis tarafından kontrollü olarak uygulanabileceği mesajı verilmiştir. Enver Paşa'nın yurda dahil olma ihtimaline karşılık ise sınır şehirleri uyarılmış böylece İttihatçıların hareket alanı daralmıştır(Akbal, 2008: 337). Bununla birlikte Enver Paşa'nın yurda dahil olma çabalarına karşı Ankara Hükümeti yarı resmi yayın organı olan *Hâkimiyet-i Milliye*'de "Eski Hesap" başlıklı yazı kaleme alınmıştır. Yazıda Enver Paşa'nın Halil Paşa üzerinden Trabzon'da tertibat kurması ağır ifadelerle eleştirilmiştir. Söz konusu makalede "Enver Paşa'yı Anadolu'ya çeken ne Türk düşüncesi nede Türkiye muhabbetidir. Sadece hüküm sürmek arzusudur, artık yeter!" cümleleriyle tenkit edilmiştir.

Albayrak kurucuları başlangıçta İttihatçı görüş etkisinde olsalar da zamanla bu görüşten uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. İttihatçılar ise Bakü Kurultayı'ndan sonra Bolşevizm'e mesafeli yaklaşıma başladılar. Öyleki bir süre sonra Enver Paşa Orta Asya'da Bolşeviklere karşı mücadelenin bayraktarlığını yapmaya başlamıştır. Bu mücadele Türkistan'la sınırlı kalmayıp Buhara ve Hive'yi de içine alarak şekilde genişlemiştir. Enver Paşanın Türkistan Bolşevizm devirmek için yeni bir mücadeleye girmiştir (Babalık, 25 Temmuz 1922, Sayı: 956). İttihatçılarla Bolşevik akımın arası giderek açılırken *Albayrak* sosyalist fikirleri çağrıştıran yazılara devam etmiştir. Söz konusu yayın politikası Albayrakçıların İttihatçı görüşten uzaklaştığına kanıttır. Albayrak'taki bir tekzip haberi de bu görüşü desteklemektedir. *Albayrak*'ta Yanlış Görüşler başlığında *Yeni Gün* gazetesinin yazısı tekzip edilmiştir. *Yeni Gün*'ün Talat Paşa'nın yurt dışında Türkiye lehine çalışması övülmesi eleştirilmiştir. *Albayrak*, *Yeni Gün*'e sorarız bu felaketi hazırlayan kimdir? Memleketi beladan belaya sürükleyen muhtaç duruma düşüren ülkeyi Alman nüfuzuna terk ederek kimlerdir? Milletın hafızasından silinmiş şahsiyetleri yüceltme gayretine hizmet eden neşriyatı fikir olarak kabul etmeyiz. *Yeni Gün*'ü bunlar yerine memleketi düşman işgalinden kurtaran kahramanları millete tanıtmış olsa çok daha faydalı olunurdu denilerek

¹ Yahya Kahya Trabzon'da kayıkçılar kethüdası olup liman üzerinde ve kayıkçılar arasında büyük otoritesi vardır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşlarına gönüllü olarak katılmış olan Yahya Kâhya Teşkilatı Mahsusa üyesi olarak da görev yapmış olup Trabzon'daki İttihatçı kadronun önemli isimlerinden biridir. Yahya Kayha Kuvayı Milliye faaliyetlerine de büyük destek vermiştir. Yahya Kâhya, Mustafa Suphi'nin Karadeniz'den sınır dışı edilmesinde aktif rol almıştır. Ayrıntı için bkz. Uğur Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Trabzon'da İttihatçı Bir Sima Kâhya Yahya*, Sarendir Yay., Trabzon 2015.

² Doğu Halkları Kongresinden sonra Bakü'de Türkiye Komünist Fırkası Kongresi yapılmıştır. Mustafa Suphi kongrede İttihatçıları partiden uzaklaştırmış yönetimi kendi elinde toplamıştır. Sovyet Rusya nazarında daha etkin hale gelen Mustafa Suphi'ye karşı İttihatçılarda cephe alarak Bolşevizm karşıtı adımlar atmaya başlamışlardır. Ayrıntı için bkz. Yavuz Arslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, TTK, 1997 Ankara

Albayrak İttihatçı önderlere karşı bakışını da ortaya koymaktadır (Albayrak, 31 Ocak 1921, sayı 129, s.2). Dolayısıyla Erzurum'da Halk hükümeti iddiası İttihatçı etkiden ziyade yerelden etkin otorite olma gayretiyle ilgilidir.

Mithat Bey'in Köşe Yazısı

Mithat Bey'in yazıları *Albayrak*'ın yayın faaliyetlerine son verilmesinin önemli etkenlerinden biridir. Ayrıca *Albayrak*'ta imzasız şekilde yayınlanan makale haber ve yorumlarında Mithat Bey'in makaleleriyle bir paralellik arz ettiğini vurgulamak gerekir. *Albayrak* 1920 yılı içerisinde İslami Bolşevizm fikri doğrultusunda yayınlar yaptığı gibi komünizm fikrini çağrıştıran yazılar yayınlamıştır. Gazetenin sahibi olan Süleyman Necati (Güneri) Bey'in kardeşi Mithat Bey'in yazdığı yazılar Mecliste dahi tartışma konusu olmuştur. *Albayrak*'ın diğer yazarı Sıtkı Dursunoğlu Bey'in kardeşi Cevat Dursunoğlu'da bu fikrin etkisinde olduğu meclisteki görüşmeler esnasında zikredilmiştir. *Albayrak*'ın kapanma sürecini tetikleyen yazı ise Mithat Bey'in 21 Şubat 1921'de yayınladığı makaledir. Makalenin yayınlanmasını takiben yazar hakkında başlatılan adli süreç bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu tartışmaları meclis gündemine taşıyan Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'dir. Avni Bey Büyük Millet Meclisi Başkanlığına dilekçe vererek Aziziye Mektebi muallimlerinden ve Erzurum Maarif Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş olan Mithat Bey'in 21 Şubat 1921'de *Albayrak*'ta yayınladığı baş makalesinden dolayı Erzurum Mevki Kumandanı Kaymakam Emin Bey tarafından tutuklandığını ve gözaltı esnasında Mithat Bey'e türlü işkenceler yapıldığı yönünde iddialarda bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/5-28-15/3,14.04.1921).

Hüseyin Avni Bey meclise sunduğu dilekçesine ilgili makaleyi de ekleyerek Kumandan Emin Bey'in görevini suiistimal ettiğini vatansever münevver bir aydın olan Mithat Beyin bir hafta göz altında kaldıktan sonra serbest bırakılmasına rağmen Divan-ı Harbe verilmek üzere Kars'a sevk edildiğini aktararak konunun meclis gündeminde ele alınması için girişimde bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/5-28-15/3,14.04.1921). Söz konusu iddialar karşısında Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı yazıda Erzurum mebuslarından Hüseyin Avni Bey ve Celalettin Bey'in mecliste çirkin muhalefetin bayraktarlığını yapmaya başladıklarını *Albayrak* yazarı Mithat Bey'e uygulanan yaptırım haksız olduğu noktasında iddialarına karşılık meselenin ciddi şekilde tetkik edilmesini istemiştir. Karabekir Paşa bu yazıya verdiği cevapta Celalettin Bey ve Hüseyin Bey'in amaçlarının doğuya genel vali ve vali yardımcısı olmak istediklerini Mithat Bey'i ise ortalığı karıştıran bir kimse olarak tanımlayarak söz konusu kişilerin Erzurum halkı üzerinde etkinliği bulunmadığını ifade etmiştir (Karabekir, 2022:1040-1041).

Neticede Hüseyin Avni Bey'in girişimleri ile *Albayrak* gazetesindeki söz konusu makale 18 Nisan 1921'de mecliste okunarak Mithat Bey hakkında ve yaşanan gelişmeler hususunda vekiller görüşlerini beyan etmişlerdir. Vekillerin üzerinde durduğu belli noktalar vardır. Vekillerin bir kısmı Mithat Bey'in suçlu ise bu konunun Adalet Bakanlığı nezdinde yetkili kişilerce yargılanmalı görüşünü paylaşırken diğer gurup vekiller Divan-ı Harpte yargılanmasının hukuk açısından olumsuzluk teşkil etmediğini belirterek konu hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Ayrıca makalede geçen ifadelerde vekiller tarafından yorumlanmıştır.

Mithat Beyin makalesi "Emel ve Fikir Birliği" başlığını taşımaktaydı. Emel ve fikir birliğini ihlal eden ferdi düşüncenin hizmetindeki memurların kanunu ayaklar altına aldığı ifade edilmiştir. Memurların İncir çekirdeğini doldurmayan meselelerle uğraşıp sabahtan akşama kadar kendi istirahatlerinden başka hedefi olmadıklarını izah edilmiştir (BCA, 30-10-0-0/5-28-15/4-7,14.04.1921).

Yazıda vurgulanan bir diğer nokta ise ferdiyetçi anlayışın toplum hayatında egemen olduğudur. Ferdiyetçi anlayış nedeniyle memlekette toplumsal fikir birliği olmadığı izah edilmiştir. Emel ve fikir birliği, olmayan memlekette sosyal bütünlükte olamayacağı vurgulanarak refah ve saadetin de toplumun fikir ve emel birliğine bağlı olduğu izah edilmiştir. (BCA,30-10-0-0/5-28-15/4-7,14.04.1921). Mithat Beyin söz konusu yazısında Bolşevizm yada komünizm çağrıştıran açık yorumlar bulunmamakla birlikte ferdiyetçiliği reddetmenin komünist fikirle örtüştüğünü vurgulamak gerekir. Zira komünizmin başucu kitabı "Komünist Manifesto" adlı eserde ferdiyetçi anlayışı Burjuva sınıfı temsil etmekte olup bencil hesaplarla hareket eden, üretim araçlarını elinde bulunduran bu guruba karşı mücadele vardır (Marks vd, 2003:25). Dolayısıyla Mithat Beyin yazısı bu yönüyle komünist felsefeye uygundur. Ayrıca Mithat Bey'e uygulanan yaptırımların son yazısından ziyade takip ettiği yazın anlayışının bir sonucu olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Adliye Vekili Hafız Mehmet Bey meclisteki görüşmeler esnasında, *Albayrak* gazetesi yazarı Cevat Dursun'un Bakü Kongresi sırasında Ethem, Nejat ve Hakkı Beylerle birlikte Mustafa Suphi'nin yönetimindeki Türkiye İştirakiyun Cemiyeti'nde mesai altına beraber hareket ettiklerini ifade ederek Cevat Dursun'un "-Biz Bolşevîğiz, siz yanlış yola gidiyorsunuz. Geliniz hep beraber çalışalım." dediğini aktarmıştır. Hafız Mehmet Bey *Albayrak*'taki makalelerin Mustafa Suphi ile Cevat arasında yapılan anlaşma neticesinde yayınlandığını iddia ederek söz konusu son makalenin de Bolşevikliğe doğru adım atmak, orduyu yıkmak ve ihtilal yapmak amacıyla yazıldığını ifade etmiştir. Bu tür makalelerin bir müddetten beri *Albayrak*'ta yayınlandığını dolayısıyla tutuklama hadisesinin yazıların bir sonucu olduğunu ifade etmiştir (TBMM GZC. İ. 22, 18 Nisan 1921, C. 3: s. 40) Benzer iddiayı Kazım Karabekir Paşa'da dile getirmiştir. Karabekir Paşa, Mustafa Suphi'nin üzerinde yakalanan bir yazıdan anlaşıldığına göre *Albayrak* gazetesi ile Suphi arasında emir komutayı sarsmak, hükümeti ele geçirmek üzere antlaşma yapıldığını dolayısıyla Mithat Beyin Divanı Harbe verilmesinin haklılığını savunmuştur (Karabekir, 2022:1030).

Mithat Beyin makalesi hakkında Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'da görüş bildirmiştir. Fevzi Paşa, Mithat Bey'in yargılama usulü hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Fevzi Paşa yazıların içeriğinin Mithat Bey'e sorulduğu "Emel ve Fikir Birliği" başlıklı yazıda bahsedilen memurlar içerisinde askerlerin de kastedilip edilmediği sorusuna karşılık Mithat Bey'in evet dahildir cevabı üzerine askeri mahkemece tutuklandığını ifade etmiştir. Fevzi Paşa ayrıca mesele hakkında Şark Cephesi Kumandanlığından bilgi alındığını Mithat Efendi'nin yazıları dolayısıyla uyarılmasına rağmen üslubunu bozmadığı bu nedenle Askeri Ceza Kanunu'nun dördüncü maddesi gereği bir hafta hapsedildiği ifade etmiştir. Ancak Mithat Efendinin nasihatten anlamadığı bu nedenle Kars'ta Divan-ı Harbe sevk edildiğini ifade ederek Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey'in meseleyi tam idrak edemediği yönünde eleştirilerini sıralamıştır (TBMM GZC. İ. 22, 18 Nisan 1921, C. 3: s. 41).

Makaleyi değerlendiren bir diğer vekil Konya Mebusu Vehbi Bey'dir. Vehbi Bey yazının içeriğinde Bolşeviklik kelimesinin geçmediğini ayrıca Konya'da başlangıçta arkadaşlarının yarısı Bolşevikliğe meylectiğini ifade etmiştir. Bu sözlere Manisa vekili Refik Şevket Bey itiraz ederek "ferdiyet ve içtimaiyat" sözlerinden ne anlıyorsunuz diyerek karşılık vermiştir. Vehbi Bey ise cevap olarak içtimaiyat millettir, fertler ise sen ve benim, yazıda toplum hukukunun fertlerin menfaatine göre değişmesi vurgulanmış olduğu dolayısıyla Mithat Bey'in makalesinin Bolşevizm'le ilgisi olmadığı yönünde açıklama yapmıştır. Bu sözlere karşılık Çankırı Vekili Hacı Tevfik Bey ise *Albayrak* gazetesini 31 Mart Vakası'nın çıkmasında etkili olan *Volkan* ve *Serbesti* gazetelerine benzeterek onlardan daha dehşetli yazılar yazdığını ifade ederek *Albayrak*'ın her bir kelimesinin altında volkan yanyor ifadelerini kullanmıştır. Bu bağlamda Mithat Bey'in makalesinin de zehir saçtığını ifade etmiştir. Hacı Tevfik Bey ayrıca Konya isyanından gazetelerin ufak propagandalarla büyük etki yaptığını dolayısıyla *Albayrak*'ın yazılarının Erzurum halkının hassasiyetini olumsuz etkileye bileyecek özelliğe sahip olup halkı genel genel isyana teşvik ettiği yorumunu yapmıştır. Tevfik Bey *Albayrak* için "bazı batıllar vardır ki zahiren haktan görünür onun batıl olduğu ortaya çıkıncaya kadar birçok adamları iğfal eder" sözünü paylaşarak Mithat Bey'in abisi Süleyman Necati Bey'in neden tutuklanmadığı sorusunu yöneltir. Ayrıca *Albayrak*'ın yurttaki dördüncü gazete olduğu bunun yanı sıra Bolşevik gazetesi olduğunu da iddia etmiştir (TBMM GZC. İ. 22, 18 Nisan 1921, C. 3: s. 42).

Meclisteki görüşmede Antalya vekili Rasih Bey'de görüş sunmuştur. Rasih Bey makalede geçen "bir zümreye istinat ile diğerine ilanı husumet" ifadelerinin Hükümeti hedef aldığı Moskova Antlaşması esnasındaki bu tür yazıların kumandan tarafından dikkate alınması normaldir diyerek askeriye tarafından yapılan kovuşturmayı haklı bulmaktadır. Rasih Bey ayrıca öğretmenlik mesleğini yerine getirmiş memurun siyasi yazılar yazmasını da doğru bulmadığı gibi vali tarafından uyarılan kişinin yayın faaliyetlerine devam etmesinin gereği askeri ceza kanunu çerçevesinde sorumlu tutulmasının normal olduğunu dile getirmiştir (TBMM GZC. İ. 22, 18 Nisan 1921, C. 3: s. 43). Bu sözlere karşılık Kastamonu vekili Abdülkadir Bey ise soruşturmanın askeriyece yürütülmesine karşı çıkarak ordunun görevinin dışardan gelebilecek tehlikeleri önlemek olduğunu, konunun örfi hukuk kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kovuşturmayı yürüten subayın gayri meşru tutumunun Mithat Bey'in hürriyetine zarar verdiğini konunun Hıyaneti Vataniye Kanunu kapsamında olmadığını ifade etmiştir.

Abdulkadir Bey makalenin ilmi içtimali bir makale olduğunu her insanın düşündüğünü söylemek ve yazmak hakkı olduğunu ifade etmiştir. Makaleyi Subay Emin Bey'in değerlendirmesinin yanlış olduğunu askeriyenin görevinin yalnızca asayişle ilgili olması gerektiğini dile getirmiştir. Bu sözlere dönemin ünlü hatiplerinden Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'de dahil olmuştur. Ali Şükrü Bey meselenin daha fazla konuşulmasını doğru bulmayarak Mithat Bey'e yapılan muamelenin usulsüz olduğu Bolşevik meselesine gelince "bu zamanlarda Bolşevik olmayan adam görmüyorum" inşallah zamanla yazar Bolşeviklikten kurtulur diyerek konuyu farklı mecraya taşımıştır. Ali Şükrü Bey ayrıca Adliye vekili Hafız Bey'in konuşmalarını eleştirerek Hafız Bey'in Bakü'deki kongreye neden gittiğini meclisin konudan haberdar olup olmadığını sormuştur. Ali Şükrü Bey ayrıca meclisin kanunları ve nüfuzunun, kovuşturmayı yürüten Emin Bey'in keyfine bırakıldığını, Mithat Bey'in en kısa sürede adliye mahkemesine verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu iddialara karşılık Hafız Mehmet Bey herkesin kendisinden emin olduğunu ifade etmiştir (TBMM ZC. İ. 22, 18 Nisan 1921, C. 3: s. 43-44). Zira Hafız Mehmet Bey kongre ile ilgili görüşlerini daha önce *İstikbal*'de açıkça ifade etmişti. Hafız Bey ortak düşmana karşı Bolşeviklerle beraber hareket etmeli görüşünü savunurken bu ilişkinin siyasi sahadan dışarı çıkmaması gerektiğini gazeteye verdiği beyanatta açıklamıştır. Hafız Mehmet Bey'in üzerinde durduğu bir nokta da Mustafa Suphi ve etrafındakileri boş sözler söyleyen hırslı kişiler olarak tanımlamasıdır (*İstikbal*, 10 Ekim 1920, sayı: 179). Hafız Mehmet Bey'in bu yorumu İttihatçıların Mustafa Suphi'ye karşı bakışını da ifade etmektedir. Dolayısıyla Mustafa Suphi'nin fikirlerinden etkilenen Mithat Bey'in makalesi İttihatçı görüşe yakın mebuslar tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştır. *Albayrak* yazarı Mithat Bey'in yazılarından ötürü tutuklanması ve yapılan kovuşturma usulü meclis gündemini meşgul etmiştir. Meselede Mithat Bey'i haksız bulanlar olduğu gibi yargılama usulüde eleştirilen konular arasındadır.

Mithat Bey'in yargılanmasını bir makaleye indirgemek gerekir zira *Albayrak* gazetesindeki yazılarda Bolşevizm'i çağırıştıran, komünizmle İslamiyet'i örtüştüren, komünizmin ilke ve tanımlarını içeren çokça yazı yayınlanmıştır. Bu tür yayın politikası *Albayrak*'ın kapatılmasına başlıca nedenlerindendir. Şunu da vurgulamak gerekir ki mecliste birçok gazetenin haber ve yorumlarının tartışma konusu olmuştur. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin dahi makale, haber ve yorumları zaman zaman mecliste eleştirilmiştir. Nitekim Şerife Evkaf Vekaleti'nin 28 Ağustos 1922'de mecliste görüşülen bütçesi maddelerinde vekillerin bazıları *Hâkimiyet-i Milliye*'nin makalesine eleştirmiştir. Karahisar Vekili İsmail Şükrü Bey gazetenin meclisteki kanun görüşmelerini aktarırken madde hakkındaki görüşler için "menfur ve kerih bir manzara idi" demesini eleştirmiştir. Burdur vekili bunun zamanı olmadığını dile getirirse de İsmail Bey zamanı değil diye diye bu hale geldik bunu hükümetin yarı resmi yayın organı yazmıştır diyerek eleştirmiştir. Diyarbakır vekili Mustafa Bey'de tartışmaya dahil olarak *Hâkimiyet-i Milliye*'nin yarı resmi gazete değil paçavra olduğunu söylemiştir (TBMM ZC. İ. 92, 28 Ağustos 1922, C. 22: s. 387) Bazı vekiller bu konunun gündeme gelmesini eleştirerek bütçe görüşmesiyle konunun ilgili olmadığını dile getirmiştir. Karahisar Vekili İsmail Şükrü Bey meclis görüşmelerine menfur(iğrenç) denemeyeceğini yazıyı yazanın cezalandırılmasını istemiştir (TBMM ZC. İ. 92, 28 Ağustos 1922, C. 22: s. 387). Bazı vekillerde ordunun kutsal dava için mücadele ederken bu tür tartışmalarının gereksizliğini dile getirmişlerdir. Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey'de kanun çerçevesinde matbuatın hür olduğunu bir cürüm işlenmişse bunun yerinin mahkeme olduğunu söylemiştir. Tartışmaya Rauf Orbay'da dahil olarak ordumuzun muzafferiyet arifesinde olduğunu bu tür tartışmaları terk edelim hiç olmamış kabul edelim sözleri ile meclisteki tartışmayı yatıştırmıştır (TBMM ZC. İ. 92, 28 Ağustos 1922, C. 22: s. 388).

Mecliste makalesi gündeme getirilen bir diğer gazete *Yeni Gün*'dür. Karahisar Vekili Şükrü Bey *Yeni Gün*'de çıkan "Yeni Bir Cidal Devri" başlıklı makalede milletin hakimiyetine karşı irticai bir hareketten bahsedildiğini yazıdaki bu iddiaya karşı Dahiliye Vekaletinin ne tedbir aldığı sormuştur. Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'de milletin hakimiyetini kendi eline aldığı bunu hiçbir kuvvetin değiştirmeyeceği ilelebet bu durumun devam edeceğini ifade ederek her beğenilmeyen yazının da Dahiliye Vekaletine sorulamayacağını aksi takdirde içinden çıkılmaz bir durum oluşacağını söylemiştir (TBMM ZC. İ. 92, 28 Ağustos 1922, C. 22: s. 387). Bu tür tartışmalar gazete haberlerinin vekiller tarafından dikkatle takip edildiğini hiçbir gazetenin dokunulmaz olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 1. *Mithat Bey'in Albayrak'taki (1921 Ocak-Şubat) baş makaleleri*

Tarih	Makale Başlığı	İçerik
-------	----------------	--------

3 Ocak 1921, sayı 125, s. 1	Düşmanlarımızın Yekdireğine Karşı da Hilekar İngiliz Sulh perverliği Hayaldir	İngiliz siyasetinin barıştan ziyade işgal siyaseti üzerine kurgulandığı
10 Ocak 1921, sayı 126, s. 1	Halkçılıkta Terbiye	Hükümetlerin eğitimde halkın ruhuna uygun hareket etmedikleri, mekteplerin yetersiz kaldığı dünyanın yeni bir inkılabın arifesinde olduğu bu doğrultuda çalışarak hareket etmeliyiz ifadeleri bulunmakta. Kastedilen inkılap Bolşevik inkılabı olmalıdır.
17 Ocak 1921, sayı 127, s. 1	İran Ne Halde?	İran'ın İngiliz ve Rus nüfuzu arasında kıvrandığı izah edilmiştir.
24 Ocak 1921, sayı 128, s. 1	İngiliz İdaresi ve Hindistan	Hindistan'daki İngiliz karşıtlığı izah edilerek Her milletin kendini idare etmesi vurgusu vardır.
31 Ocak 1921, sayı 129, s. 1	İdarede Teceddüd	Halkın hakimiyeti saltanattan, fertlerden alınarak halka bahşi "kıble-i amal" olarak görülüp halkçılık fikri ile topluma şekil vermek selamet yolu olarak aktarılmıştır.
7 Şubat 1921, sayı 130, s. 1	Hakikatin Nurlu Yüzü, Hakkın Büyüklüğü	Anadolu işgallerine karşı mücadelede TBMM'nin başarılı olduğu bu nedenle meclise saygılı olunmalı vurgusu vardır
14 Şubat 1921, sayı 131, s. 1	Tarih Muvacehesinde Milletimiz	Şahsiyet, ferdiyet zamanlarının geçtiği artık milletin iradesinin hakim olduğu milliyet devrinde olduğu vurgulanmıştır.

Mithat Beyin Albayrak'taki son makalesinin yanı sıra 1921 yılı ocak ve şubat ayındaki yazılarında Bolşevizm'i çağrıştıran açık ifadeler bulunmamaktadır. Ancak Mithat Bey, 1920 yılı içinde fikirlerini daha açıkça yazdığını belirtmek gerekir. Mithat Bey'in 29 Nisan 1920 tarihli "Ferdiyetten İctimaiyyata İntikal" başlıklı yazısı Şubat 1921'deki "Emel ve Fikir Birliği" makalesiyle benzeşmekte olup sosyalist mesajlar daha açık şekilde dile getirilmiştir. Söz konusu yazıda fertlerin refah ve saadetinden ziyade toplum refahının önemli olduğunu vurgulamıştır. Toplum refahı ve milli çıkarlar için Bolşevizm kurtarıcı yol olacağı yazıda vurgulanmıştır. Makalede "Hiç şüphe yoktur ki Bolşeviklik cereyanına karşı samimiyetle elini ilk uzatan millet biz olacağız" ifadeleri bulunmaktadır. Şarkın kurutuluşunun sosyalist esasların milli ananeye göre yorumlanmasıyla gerçekleşeceğini ifade edilmiştir. Avrupa'nın usulleri benimsendiğinde "ırkımızın ruhundaki ulviyet", İslamiyet'in gelişiminin gerçekleşmeyeceği vurgusu vardır (Albayrak, 29 Nisan 1920, sayı: 88). Dolayısıyla İslamiyetin, komünizmle gelişeceği iddiası vardır. İslami Bolşevizm fikri de bu anlayışın bir sonucu olduğunu belirtmek gerekir. İslamiyet'le sosyalizmin ortak yönlerini bulmaya gayreti ve sosyalizmi milli değerlere göre yorumlama amacı doğrultusunda Albayrak'ta İslamiyet'le Bolşevizm'i benzeştiren yazılar yayınlanmıştır.

Albayrak Gazetesi 19 Temmuz 1920'de Kafkasya haberlerinden aldığı bir yazıyı paylaşmıştır. Yazı "Komünizm- Bolşevizm Müslüman dini" başlığını taşımaktadır. Yazıda komünizm ile İslamiyet dininin benzeşen yönleri üç maddede sıralanmıştır. İlk olarak İslamiyet'in toplumun fakir kesimini koruyan emir ve yasakları vardır. Kuran'ın ve İslam düsturunun fukarayı korumayı emrettiğini aksi yönde hareket edenlerin cehennemde cezalandırılacakları vurgusu yapılarak Komünizmde toplumun yüzde doksan beşini teşkil eden bu kitleyi haklarını koruma temel esastır yorumu yapılmış. İkinci benzerlik olarak İslamiyet'te toprağın mülkiyetinin devlete ait olduğu toprağı eken biçen kişinin ancak ürününü alabildiği toprağı üç sene ekmezse toprak kişinin elinden alındığı vurgusu yapılarak Komünizmde toprağın ağa, bey gibi varlıklı kişilerin değil köylünü olduğu komünizmde toprak mülkiyeti olmadığı dolayısıyla İslamin gösterdiği yolun da bu olduğu vurgulanmıştır. Yazıda benzeşen yön olarak üçüncü maddede İslamiyet'te maddi zenginlik olamayacağı iddia edilerek. Fakirleri kullanan zenginler hakkında ise Kuran, hadis ve fıkıh kitaplarında geçen yaptırımlar olduğu komünizmde de toprağın zahmet çeken fakire verilmesi yanında sosyalizmin fukaranın hükümdarlığı olduğu ve sermayedarların rejimle ortadan kaldırıldığı iddia edilmişti. Dolayısıyla bu yönlerin İslamiyet'le birebir benzeştiği ifade edilmişti (Albayrak, 19 Temmuz 1920, sayı:101).

Albayrak'ın komünizme yönelik çağrılarını içeren bir makalesi de yazı dizisi şeklinde yayınlanmıştır. Söz konusu imzasız yazılarla da komünizme yönelik açık davetler bulunmaktadır. Aralık 1920'de

yayınlanan makale “Yeni Fikirler Karşısında Türkiye” başlığı taşımakta olup beş nüshada yayınlanmıştır. Yazı dizisinin dördüncü makalesinde fikirler daha açıkça ifade edilmiştir. Söz konusu yazıda komünizm akımı karşısında dakika geçirmeksizin idari ve toplumsal ıslahat yapılması böylelikle ülkenin daha kuvvetli hale geleceği ifade edilerek komünist nazariyelerden faydalanılması gerektiği vurgulanmıştır (Albayrak, 13 Aralık 1920, sayı:122). Görüldüğü üzere *Albayrak*’ın sosyalist yazı ve makaleleri Mithat Bey’in şahsiyle sınırla kalmamıştır.

Albayrak gazetesinin bağımsızlıktan yana Türkçü yayın çizgisi Milli Mücadele önder kadrosunun benimsediği bir usuldür. Ancak gazetenin Bolşevizm’i, komünizmi çağrıştıran yazılarını sürdürmesi *Albayrak*’ın geleceğini olumsuz etkilemiştir. Zira TBMM, Çerkez Ethem İsyanı (Aralık 1920) sonrası basına karşı kovuşturma başlatmıştır. Komünist parti oluşumları ile sol içerikli yayın yapan gazete ve gazeteciler hakkında İstiklal Mahkemelerinde yargılamalar yapılmıştır. Bu bağlamda sol basının önemli temsilcilerinden olan *Yeni Dünya* Gazetesi kapatılmış sahibi ve baş yazarı Arif Oruç ceza almıştır. (Aybars, 1995:86-88; Tevetoğlu, 2020:260). Ayrıca Gizli Komünist Partisine üye olan kimseler açığa çıkarılmış partiye üye olan Tokat vekili Nazım Bey’in dokunulmazlığı kaldırılmış kovuşturma başlamıştı (Özalp, 1985: 174). *Albayrak*’ın bu yargılamalara rağmen yayın politikası değiştirmemesi yanı sıra yerelde etkin olmak isteyen vekillerden yana tavır takınması gazetenin sonunu hazırlamıştır. Zira TBMM Hükümeti’nin Kuruluş Savaşı’nın en hassas yıllarından biri olan 1921 yılı içinde basın üzerinde bu tür dalgalanmalara tahammülü yoktur. TBMM Hükümeti *Albayrak* gazetesini kapatılması sürecinde Erzurum’da otoriteyi sağlamak adına bazı adımlar atmıştır. Bu bağlamda Bolşevizm karşıtı Kapancızâde Hamit Bey şehre vali olarak atanmıştır (Akbal, 2010:16). Vali Hamit Bey’in Erzurum’a atanmasıyla “Erzurum Erzurumlularındır” iddialarını dile getirenlerin etkinlik alanı daraldığı gibi Kazım Karabekir Paşa’nın başarılı Ermenistan seferiyle otorite TBMM lehine dönüşmüştür. Şehirde otorite kurmaya çalışan Celalettin Arif Bey’de Erzurum’dan ayrılarak Ankara’ya dönmüştür. Celalettin Bey’in Ankara’ya dönüşü hakkındaki soru işaretlerini ortadan kaldırmamıştır (Soydan, 2007: 106) Bilahare Celalettin Arif Bey Roma’ya Büyükelçi olarak atanmış (Yeni Adana, 8 Şubat 1922) böylece Erzurum muhalefeti etkisiz hale getirilmiştir.

SONUÇ

Albayrak gazetesinin kapatılmasının sebebinin Mithat Bey’in son yazısına “Emel ve Fikir Birliği” indirgememek gerekir. Gazetenin yayın politikası bu süreci hazırlayan en önemli etkenlerden biridir. *Albayrak*, yayın sürecinde komünizm lehinde yazılar yazmış olup İslami Bolşevizm fikrini savunmuştur. Bu yazılar, TBMM Hükümeti’nin sol basına yürüttüğü kovuşturma sürecinde dahi devam etmiştir. Gazetenin kapatılması bu yayın sürecinin sonucudur. Erzurum’da Halk Hükümeti kurma iddiasına ise *Albayrak*’ın yazılarında genel kanaat oluşturacak derecede tesadüf edilmemiştir. Ancak *Albayrak*’ın yazar kadrosunun, Erzurum vekilleri Celalletin Arif Bey ve Hüseyin Beyle teşriki mesailerini gazetenin kapatılma sürecini hızlandırmış olup Mithat Bey’e karşı sert bir yargılama süreci uygulamasına da etki ettiğini belirtmek gerekir.

Albayrak kapatıldıktan sonra Kazım Karabekir Paşa ile Ankara arasındaki yazışmalarda Diyarbakır ve Erzurum’da *Hâkimiyet-i Milliye* adında gazete çıkarılması planlanmış. Ancak Kazım Karabekir Paşa bu durumu sakıncalı bularak söz konusu neşriyatın tamamen hükümet idaresinde olan bir gazete görüntüsünde olacağından bu fikri uygun bulmamıştır. Neticede Karabekir Paşa’nın girişimleri ile Sarıkamış’ta *Varlık* gazetesi 25 Ağustos 1921’de yayınlanmaya başlanmıştır (Akbulut, 2006:133). Ancak bu gazete *Albayrak*’ın etkinliğine sahip olamamıştır.

Albayrak gazetesi Kurtuluş Savaşı’nın örgütlenme ve muharebe süreçlerinde, Türk halkının haklı isyanını dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Basın tarihimizde önemli yeri olan *Albayrak* günümüze ulaşmamıştır. Bu durum yalnızca *Albayrak*’la sınırlı değildir siyasi yasaklar, ekonomik ya da muhtelif sebeplerden ötürü Millî Mücadele yanlısı birçok gazete bugünlere ulaşamamıştır. Oysaki benzer dönemlerde Avrupa’da yayın yapan gazeteler günümüzde dahi basılmaktadır. Buna örnek olarak Times gazetesinin yayın yapabilme kabiliyetini devam ettirmesi gösterilebilir. Bu durum basın tarihimiz açısından bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır. *Albayrak* Anadolu’nun dört bir koldan işgale uğradığı dönemde tam bağımsızlığı vurgulayan yazılarıyla Türk halkının umudu olan gazetelerden biri olarak yakın tarihimizde yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA., 30-10-0-0/5-28-15/2-7,14.04.1921

Sürelî Yayınlar

Albayrak

Babalık

Hâkimiyet-i Milliye

İstikbal

Yeni Adana

Resmî Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, İ. 92, 28.8.1338/28 Ağustos 1922, C. 22

TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi, İ. 22, 18.4.1337/18 Nisan 1921, C. 3

Araştırma-İnceleme Eserler

Akbal, İ. (2010), Milli mücadele yıllarında muhalif ve bolşevizm karşıtı bir vali: Kapancızâde Hamit Bey, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt: 29, Sayı: 48, ss. 1 – 28.

Akbal, İ. (2008), *Milli mücadele döneminde Trabzon'da muhalefet*, Serander Yayınları.

Akbulut, D. A. (2006), *Albayrak olayı*, Temel Yayınları.

Aslan, Y. (1997), *Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluşu ve Mustafa Suphi*, TTK Yayınları.

Aslan, Y. vd (2012), *Yüce yurttan yükselen ses: Albayrak*, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Aybars, E.(1995), *İstiklal mahkemeleri*, İleri Yayınları.

Atatürk, M. K.(1989), *Nutuk*, C: I, TTK Yayınları.

Çiftçi, A. (2017), Yerelciliğin zirvesi: 1920'de Erzurum'da halk hükümeti girişimi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 109 Cilt: 12, Sayı: 1, ss. (109-133)

Fethi, T. (2020), *Milli mücadele yıllarında kuruluşlar*, TTK Yayınları.

Karabekir, K., *İstiklal harbimiz 2*, Yapı Kredi Yayınları.

Karaman, S. S. (2002), *Trabzon ve Kars hatıraları istiklal mücadelesi ve Enver Paşa*, 2. Baskı, Arma Yayınları

Kocabaşoğlu U. vd. (2019), *Mütareke ve milli mücadele basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını

Marks K. vd. (2003), *Komünist parti manifestosu*, Eriş Yayınları.

Okyar, O. (2017), *Milli mücadele dönemi Türk- Sovyet ilişkilerinde Mustafa Kemal(1920-1921)*, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Özalp, K. (1985), *Milli mücadele 1919-1921*, TTK Yayınları.

Öztoprak İ. (1981), *Kurtuluş savaşında Türk basını*, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Soydan, M.(2007), *Ankaralı'nın defteri*, Haz. Nejdet B, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Üçüncü, U. (2015), *Milli mücadele yıllarında Trabzon'da ittihatçı bir Sima Kahya Yahya*, Sarender Yayınları.